

ՆԿԱՐԻՉ ՄԻՆԱՍԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԵՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ

(Շար. եւ վերջ)

Մանրամկարմնք. — Մինասի գեղարուեստական նկարների մէջ առանձնաշատուկ տեղ են դրաւում նաեւ սենեակի առաստաղի մանրանկարները, որոնք մեծ մասամբ գծանկարներ են եւ նկարուած են կապոյտ երանգով: Դրանք գլխաւորապէս պատկերում են հասարակական կեանքի գանազան երեւոյթներ: Մի տեղ հախարակ են մանոււմ. մի ուրիշ տեղ դռար պատրաստում: Տեսնում էք նաեւ մկաւորներ, տրեւակներ, այծեամներ, առաքաստտաւ, տնային անհրաժեշտ իրեղէններ՝ կարաս, կաթսայ: Ուշագրաւ է եւ այն, որ այստեղ հագուստները հայկական են: Մանրանկարների մի որոշ մասը մաշուել է եւ եղծանուել:

Մաղկամկարմնք. — Սէֆէվեան նկարչութեան հոյակապ ստեղծագործութիւններ են կենտրոնական առաստաղի ոսկեգոծ զարդանկարները եւ նրանց ներդաշնակող շուրջակից եւ նուր Ժաղկանկարները, որոնք իրենց գոյների ու գծերի կատարեալ ներդաշնակութեամբ, նուրբ հիւսուածքով եւ գեղարուեստական պարզութեամբ ծաղկանկարչական արուեստի գլուխաւոր ողջներ են: Այնման են գոյները — յալգարդ, կանանչ, մուգ-կարմիր, սպիտակ, կապոյտ, դեղին, որոնք իրենց հարադասութեամբ, առեւ, մրցում են իրար հետ: Երկու հարիւր եօթանասուն երկար տարիներ են անցել այդ ծաղկանկարների գծադրութեան շրջանից, բայց չնայած այդ հանգամանքին, այն-

քան ընական են եւ կենդանի, որ առեւ տաղանդաւոր նկարիչը, Մինասը, դեռ նոր է վրձինել:

Այստեղ էլ ընդգծենք մի էական հանգամանք: Առաստաղի եւ պատերի վերեւի մասերում յորինուած նկարները գեղարուեստական խոշոր արժէք են ներկայացնում. իսկ ներքեւի որմնանկարները միջակ ստեղծագործութիւններ են: Այդ երեւոյթը պիտի բացատրել Հէնց նրանով, որ պատերի վերեւի որմնանկարները պատկանում են Մինասի վարպետ վրձինին եւ ուր հետապալում չի հասել մի որ եւ է նկարիչի ձեռքը:

Ներքեւի որմնանկարները, որոնք իւզտներկ են եւ ներկայացնում են գլխաւորապէս բնութեան եւ մարդկանց տեսարաններ, խտական նկարչութեան դրոշմ են կրում: Այնտեղ տեսնում էք արեւմտեան դէմքեր, եւրոպական զգեստներ եւ եւրոպական ոճով տնակներ: Ահա այս որմնանկարները հետազայում նկարիչ Մինասի որդու՝ Մատթէոսի ձեռքով ենթարկուել են վերանորոգութեան: Սակայն, արուեստագէտ հօր արուեստագէտ զաւակը, որ նոյնպէս իրեն նուիրել է նկարչութեան, չի ունեցել, դժբախտաբար, իր տաղանդաւոր հօր հմուտ վրձինը եւ նկարները վերանորոգելիս՝ նրանց զրկել է իրենց գեղարուեստական նրբութիւնից:

Սակայն, ե՞րբ է կատարուել այդ նորագութիւնը: Այդ հանգամանքը հաստատուելու հա-

մար ունինք մի պերճախօս վկայութիւն: Դա սենեակի դրան ճիշդ դիմաց, պատի մէջտեղում, քանդակուած Մեսրոպեան երկաթադիր ոսկեզօծ արձանադրութիւնն է, որից պարզուած է, թէ վերանորոգութիւնը կատարուել է Շահ-Սիւլէյմանի եւ իմիշածնի կաթողիկոս՝ Յակոբ հայրապետի ժամանակաշրջանում: Ահա այդ փաստական տուեալը:

«Յամա քաղաքութեան Շահ Սիւլէյմանին եւ ի հայրապետութեան սրբոյ Էջմիածնայ Յակոբ կաթողիկոսին ի ք-վին Ռձժ եւ Էին (1117 + 551 = 1668) ձեռամբ մեղաւոր Մաթէոսին որ է որդի պրն. Մինասին, որ մանուկ տիւաւ հանգեաւ ի Քրիստոս. որ էր ամաց ի եւ Ե-ի. մաղթեմ զձեմը ով սիրելիք, յորժամ տեսիլն սորա դիպիք յիշել զՄաթէոսին եւ զժրնօղան իւր եւ զպապն իւր հեգախօցի եւ աղայւած խափնա (խօջա) Պետրոսն եւ ընդ իւր մերձաւորն, գոր մարգեաց գրուան ցանկալի ի վայելումն որդւոց իւրոց Պետրոս ցանին: Տեսաւ Տէրանց տացէ բերկրել. յարազուարճ յաւիտեանն, որ է օրինեալ յախտեան յախտեանց, ամեն»:

«Գաբրիէլ հրեշտակապետի անտոււնք՝ Նոր Զուգայի Ամենափրկչեան վանքի որմնա-նկարներէց (17րդ դար):

Այս պատմական արձանադրութիւնն արժէք է ներկայացնում կրօնական տեսակէտից. ա) Վըկայում է, որ նկարչի Մինասի որդին՝ Մատթէոսը եւս ունեցել է նկարչական ձիրք եւ հետադարձ վերանորոգել է ապարանքի մաշ-

հոջա Պետրոսեմց ապարանքի որմնանկարներից. — «Պատերազմը» (այնքան է եղծանուել որ տեսնուած են միայն որոշ բեկորներ):

ուած իւղաներկ որմնանկարները. բ) նկարիչ Մինասը ծնուել է խոջա Վէլիջանեց ազգատոհմի մէջ. գ) նկարչի ազգանունը, որ մինչեւ այժմ յայտնի չէր, ինչպէս ասացինք՝ արձանագրութեան վկայութեամբ՝ պարզուած է եւ այսուհետեւ պիտի կոչուի — Վէլիջանեան:

Մի հանդամանք եւս. ներքեւի որմնանկարները շատ են մաշուել, եղծանուել եւ դրտնուած են չափազանց անմխիթար դրութեան մէջ: Դրանցից մի քանիսի ներքեւում կան հայերէն մաշուած արձանադրութիւններ, որոնք համարեա թէ չեն կարդացուած: Վերականգնել կարողացանք միայն մէկը, ուր քանդակած է.

Թ-վին Ռձժ ծնունդ էր Պետրոսին:

Վերջին անգամ խորանում ու թափանցում են նկարչի Մինասի գեղարուեստական լաւագոյն ստեղծագործութիւնների յատակը եւ այնտեղ տեսնում սէֆէական նկարչութեան գոհարներ, որոնք պատիւ եւ բերում խոշոր արուեստագէտին: Խոր յարգանքի ու հիացումի արտայայտութեամբ էլ բաժանում են սենեակից, տանելով ինձ հետ կեանքիս լաւագոյն ապրումների մի յիշատակը:

*) Այստեղ ճօթագրեմք մի երեւոյթ: Սիւմնան վրացեանի խմբագրած «Վէմ»ի Գ. հատորում (Բ. տարի, քիւ 1, 1934, էջ 119) Պ. Զօրայր Միրզայեանը «Վարպետ Մինաս եւ իր որմնանկարները» խորագրով մի յօդուած է ըս-

Նոր Զուղայի հոգա Պետրոսենց ապարանքի .
որմնանկարներից, 17րդ դար, գործ նկարիչ Մինասի:

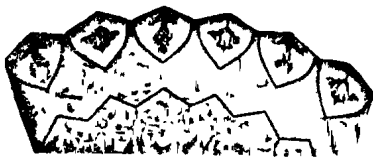
Ը.- հոգա Սուփախանենց ապարանքի որմնանկարները

Նոր-Զուղայի գեղարուեստական արժէք
ներկայացնող պատմական որմնակարների
շարքում ուրոյն տեղ են դրաւում նաեւ Դաւ-
րէթ Թաղում, Շահ-Աբբաս Երկրորդի ժամա-
նակաշրջանից կանգուն մնացած, հոգա Սու-
փախանենց ապարանքի նկարները, որոնք մին-
չեւ օրս էլ գեղ ուսումնասիրութեան նիւթ չեն
դառել եւ, որ աւելի ցաւալին է, ժամանակի

տօրագրել: Բնորոշ է, որ յարգելի պարունը ա-
ռանց տեսնելու հոգա Պետրոսենց ապարանքի
որմնանկարները, միայն նկարիչ Սարգիս հա-
յատրեանի զծած նկարների եւ Երա Խաղարդած
տառաշարի վրայ հիմնուելով, գրել է իր յօդ-
ուածը, ինչպէս այդ մասին մա խօստովանեց
մեզ եւ խնդրեց, որ իրեն տանեմ ապարանքը եւ
ցոյց տամ որմնանկարները: Հէնց այդ երեւոյ-
թով էլ պիտի բացատրել, որ «վէճառմ տըպ-
ուած յօդուածում կամ մի շարք անճշգոյթիւն-
ներ եւ սխալ բացատրութիւններ: Այդ տեսակէ-
տից էլ Պ. Միքայելեանի ուսումնասիրութիւնը
մնացատուրեան չի դիմաւոր: Ա.Ն.

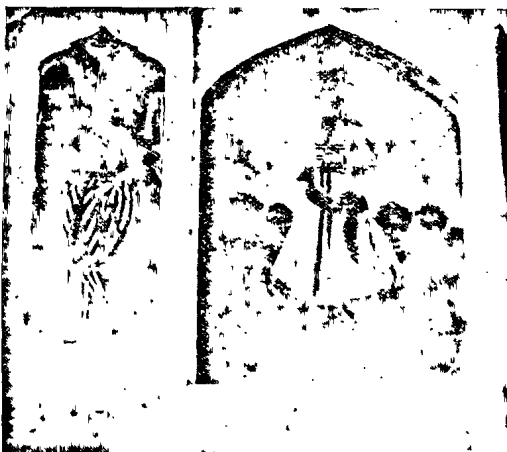
աւերումին են ենթարկուել. որմնակարներից
շատերը զոհ են զնացել մարդկային տգիտու-
թեան եւ անհասկացողութեան: Այդ տեսակէ-
տից բաւական է նշել հէնց այն տխուր փաստը,
որ ապարանքի ժառանգներից մէկը մի պարսիկ
նաղաւի յանձնարարել է աւերուած նկարները
վերականգնել: Անտաղանդ նաղաւը գեղարուես-
տական խոշոր արժէք ներկայացնող որմնակար-
ներն իր կոպիտ վրձինով գոհնկացրել է:
Հարադատ են մնացել միայն ամպշովանիի ա-
մենարարձր մասերում վրձնուած նկարները,
ուր, բարեբախտաբար, չի հասել նաղաւի «ա-
նողոք» վրձինը:

Աւելացնենք եւ այն, որ որմերի նկարա-
դարձման շրջանին դրուած որ եւ է տղիւր կամ
չիչատակապիլը դառնելու համար մեր կատարած
երկարատեւ սրբապատման անյան ապարդիւն:
Յուսահատ՝ դանակով զոտուլութեամբ քերե-
ցինք դաճով ծեփած պատի ներքեւի մի որոշ
մասը եւ ահա ճառադայթեցին հայերէն եւ
անգլիերէն լեզուներով ամսուայ անունների
ոսկեգօծ տառեր եւ բնութիւնն ու հասարակա-
կան կենսը պատկերող տեսարաններ, որոնք
նոյնպէս մաշուել են եւ աղաւաղուել:

Նոր Զուգայի խոջա Պետրոսեանց ապարանքի
զարդանկարներից, 17րդ դար, գործ նկարիչ
Միմասի :

Այստեղ էլ որմնանկարներն ու շաղկու-
թեամբ գիտելիս աչքի է ընկնում մի շատ պեր-
ճախօս հանդամանք: Ո՛րքան բարձր առաստա-
ղից ցած էք նայում, աշխարհ էլ որմնանկար-
ների զեղարուեստական արժէքը նուազում է:
Դա պիտի բացատրել հէնց այն հանգամանքով,
նայում են ձեզ իրանեան արուեստի ոճերը, գը-
տաղանդաւոր արուեստաղէտի, թերեւ նկարիչ
Միմասի վրձինով, իսկ ներքեւի նկարներն աշա-
կերտների գործեր են:

Շշխանագունը եւ գեղեցկուհին»

Նոր Զուգայի խոջա Սուքիասեանեանց ապարանքի զրմանկարներից, 17րդ դար:

Այժմ տեսնենք այս մեծ ապարանքի պատ-
մութիւնը: Դա Նոր-Զուգայի ամենահին տնե-
րից մէկն է եւ կառուցուած է ճարտարագիտա-
կան ուրոյն ոճով եւ կամարակապ ու լաշնա-
հիստ զոնակներով: Այսօր այնտեղ բնակոււմ
են միայն Սոջա Սուքիասեանեանց շատաւիղները:
Այդ նահապետական տունի մասին Նոր-Զու-
գայի պատմութեան մէջ կարգում ենք հետեւե-
ալ սեղմ տողերը:

«Ի Սուքիասեանց ազգատոհմէ առաջադէմ
կանգնացաւ ի Զաւայ պարոն Մարգար Սուքի-
ասեան որ է երեւելի կալուածատէր եւ գիւղա-
տէր Զաւարայ եւ վկայեալ ոք է ըստ ազգատի-
րութեան մասին»:

Ահա խոշոր կալուածատէր եւ գիւղատէր
Մարգար Սուքիասեանի ապարանքի պատերից
նայում են ձեզ իրանեան արուեստի ոճերը. որ-
ծագրութիւններն ու գոյները, նկարներ, որոն-
ցից մի քանիսը սէֆէյեան յիարչութեան յա-
ւագոյն նմոյշներ են: Դրանք, մեծ մասամբ, իշ-
խանական կեանքն ու կենցաղը ցոլացնող ջրա-
ներկ նկարներ են, ուր տեսնում էք զեղաղէմ

«Իշխանը»

Նոր Զուղայի կոչա Սուֆիասանենց ապարանքի որմնանկարներից, 17րդ դար:

Իրանուհիներ, արտայայտիչ ու սևուրակ աչքերով, նուրբ ու նազելի հասակով: Տեսնում էք նաև իշխաններ՝ իրենց ինքնուրոյն գծերով և տարազով: Այնտեղ իւրաքանչիւր նկար իր նարութիւնն ունի և իւրաքանչիւր տեսարան՝ իր գծագրութեան հետաքրքրական համակարգու-

թիւնը:

Տանք ևւ այդ որմնանկարների սեղմ պատկերը:

Իրանուհի է. — Նրբակազմ, նուրբ գիւմագծով և բարակ շրթներով, շիկահեր մի չքնադ Իրանուհի է դա, որ սպիտակ վարդի փունջը:

«Սիրունների աշխարհը»

Նոր Զուղայի խոջա Սուփաստանեց ապարանքի որմնակարներից, 17րդ դար:

կանանց տերեւով զարդարուն, աջ ձեռքին լրու-
նած, նայում է խոհուն հայեացքով: Ձախ ձեռ-
քին ունի մի երկնազոյն թաշկինակ: Շէկ մա-
ղբրը հանդարտ իջել են ականջների ետեւից

ցած, իսկ գլխավերեւում իշխում է բացուած
կանանց վարադոյրը: Նկարում իրար են ներ-
դաշնակում բաց-գեղին, կապոյտ, սպիտակ եւ
կանանց գոյները:

«Իրանցի սպասուհին»

Գեղեցկուհին: Քնարական մի գեղեցիկ պատկեր է դա: Լուսնի նման կլորագլձ, արտայայտիչ աչքերով չքնաղ Իրանուհին, նազելի հասակով, կանգնել է կանանչազարդ եւ ծառայարդ ընդարձակ դաշտում: Հազել է նա բաց մոխրագոյն մի շրջադեպս, մէջքից թեք իջել է մի լայն կանանչ ժայռէն: Աջ ձեռքին ունի մի տերեւափունջ: Իխում են բաց-մոխրագոյն, սրճագոյն եւ կանանչ երանդները:

Իշխանագումը: Կանգնել է մի ոտը միւսի վրայ դրած: Մի կողմին ընկել է գետին: Հազել է սպիտակ-կանանչ մի դժուար տարատ եւ ըսպիտակաւուն մի նուրբ բլուղ: Վղից մինչեւ կուրծքը զարդարում են սպիտակ-սև թանկագին զոհարեղէնները: Մէջքից կախել է մի երկար սուր, իսկ դոտուց՝ մի փոքրիկ դաշոյն: Աջ ձեռքին բռնել է գիտութեամբ փոքրիկ բաժակը, իսկ տոբերի մօտ դրել գինու լայն սափորը:

Իրանցին: Կանգնել է կանանչազարդ դաշտում: Մէջքին, սրճագոյն զգեստի վրայ, կապել է սպիտակ-կանանչ երանդով մի դօտի: Աջ ձեռքին ունի մի փոքրիկ դաւաղան, իսկ ձախից՝ գլխովայր կախել է իր բունած օձը:

Պարսկուհին: Աջ ձեռքին բռնել է կանանչ տերեւներից հիւսուած մի փունջ, իսկ ձախ ձեռքը մէջքին դրած, կանգնել է կանանչ վարա-գոյրի մօտ: Նկարի ներքեւի մասն եղծուած է: Առհասարակ թոյլ ստեղծագործութիւն է:

Իրանցի օրիորդը: Գեղեցիկ Իրանուհին նա-զանի նստել է եւ իր նուրբ մասներով բռնել կանանչ տերեւով զարդարուն սպիտակ կոկոն վարդը: Նկարի վերեւի մասը մաշուել է. երկուսն են միայն օրիորդի արտայայտիչ աչքերը:

Իշխանը: Կէս ժպտաղէժ եւ հանդարտ կանգնել է: Սրածայր սև բեխերը, կամար ուն-քերը եւ սև խոհուն աչքերն առանձին զրաւ-չութիւն են տալիս նկարին: Հազել է կանաչաւուն զգեստ: Կարմիր-կանանչ գոյները կազմում են նկարի առանցքը: Նկարը, զժբախտարար, եղծանուել է, մաշուել եւ կորցրել իր հարազատ գեղեցկութիւնը: Այստեղ էլ դեր է խաղացել նազաշի վրձինը:

«Իշխանուհին եւ գրքացը»

«Զֆնաղ Իրանուհին»

Միրունների աշխարհը: Գեղանի Իրանուհիները ճոխ սեղանի առաջ նստած, երաժշտութեան նուազածութեան ներքոյ, ուրախանում են: Նրանց երազկոտ ու սևեորակ աչքերի մէջ ե'ւ ժպիտ կայ, ե'ւ սէր: Միրուններից մէկու բացել է իր մարմար կուրծքը եւ երազուն աչքերով ժպտում է: Գինու, Լրօժչտոյի համեմատ զեղեցիկների այդ աշխարհում կեանքի անցաւորութիւնը եւ ունայնութիւնն ա'յնչա՛ն հարապատրէն պատկերացում են: Այս զեղարուեստական նկարը եւս մաշուել, եղծանուել եւ նուազի վրձինով զրկուել է իր նրբութիւնից: Լուսանկարուած է նկարի միայն վերի մասը:

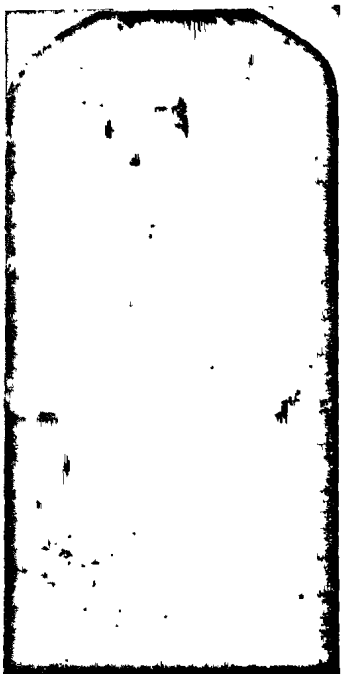
Որտարդը: Լայնածաւալ դաշտում կանդնած

որտորդը նուազում է իր կրծքին դրած սաղը: Կոնակից կախ է տուել որտորդական հրացանը: Ոտքերի մօտ նստել է շնիկը: Իշխում են կանանչ, մուգ կարմիր եւ կապոյտ գոյները: Թոյլ ստեղծագործութիւն է:

Իրանցի սպասուհին: Ազգագր. կանկենցա. զային մի զեղեցիկ պատկեր է իրանցի սպասուհին, որ բարակ եւ երկարավիղ շիշը ձեռքին կանդնել է, նազելի հասակով: Նրա կամար ունքերը, խոշոր, սեւ արտայայտիչ աչքերը առանձին դրաւշութիւն են տալիս դէմքին: Նրա կարում սպիտակ, սրճագոյն եւ դեղին գոյները

«Արքայազունը»

«Իշխանուհին»

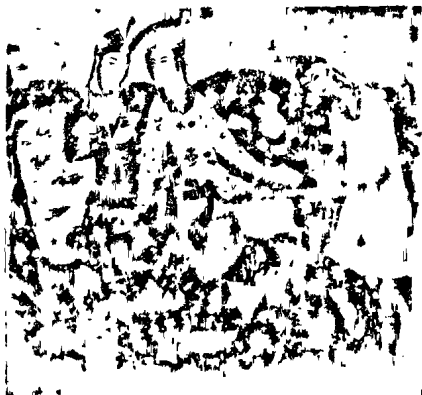
կազմել են մի ղեղեցիկ ներդաշնակութիւն։ Նկարի բնորոշ տարազի ձևակերպութիւնն աւելի իրական արտայայտութիւն է տուել նկարչի յղացմանը։ Առհասարակ, իրանցի կանանց պատմական տարազն ուսումնասիրելու համար մի թանկագին նմուշ է որմենակարը։

Արձայագունը։ Արքայական պարզ աթոռի վրայ նստած արքայազունը պտուղ է մատուցում իր սիրունուն, որ զինու. սպիտակ սափորը բռնած՝ նրբակազմ եւ նազանի հասակով կանդնել եւ սպասում է հրամանի։ Արքայական ծաղկաւուն նուրբ քեհեզն առանձին երանդ է տալիս որմենակարին։ Առհասարակ, նկարն իր

ամբողջութեամբ զծուած է բանաստեղծական շնչով եւ վկայում է նկարչի հմուտ վրձինի մասին։ Նկատի առնելով ժամանակաշրջանը, ումանք նկարը վերագրում են Մինասին։

Զգնաղ իշխանուհին։ Գինու բաժակը նուրբ մատներով բռնած, ժպտաղէմ եւ կանացիական չնքշութեամբ, իր շինար հասակով, կանդնել է իշխանուհին։ Բաց կուրծքն արտայայտում է սիրոյ բանաստեղծութիւնը։ Ունի ծաղկաւուն եւ նուրբ զգեստ։ Սոհուն աչքերը, կամար ուն. քերը, զեղեցիկ ճակատն առանձին գրաշուքիւն են տալիս նշածեւ զէմքին։ Որմենակարը նուրբ ստեղծագործութիւն է եւ ոճից եւ թաւրում է, որ նկարիչ Մինասի գործն է։

Իշխանուհին եւ գրքացը։ Իշխանուհին գրքացի դիմաց, փոքրիկ գրքակալի մօտ, նստած եւ վշտազին խոհերի մէջ խորատուգրւած, նայում է թախծոտ հայեացքով։ Նա երեսը մեղմազին յենել է աջ ձեռքին, իսկ ձախ ձեռքի բխամտը դրել է գրքակալի վրայ զետեղւած բաց գրքի տառերին։ Երկչար մարդարիտները զարդարել են վիզն ու կուրծքը։ Հազել է արքունական մի նուրբ եւ ծաղկանկար զեղեցիկ զգեստ։

«Միրահարների երջանկութիւնը»

«Սիրահարների երջանկութիւնը»

Իշխանուհու գիմաց նստել է զրբացը, որի գէմքին առանձին գրաւութիւն են տալիս խոհուն աչքերն ու ձկնի պէս սպիտակ մօրուսը։ Այլ ձեռքը դրել է ծնկին, իսկ ձախ ձեռքին երեւում է իմաստութեան դաւազանը։ Հետուն իշխում է բնութեան մի նկարը։

Իշխանուհին։ Հպարտ եւ վեհ կեղուածքով կանգնած է կանանչագորգ դաշտում, սպասողական դրութեան մէջ, նայում է հեռուն։ Նրկարն ունի գեղարուեստական եւ ազգագրական արժէք։

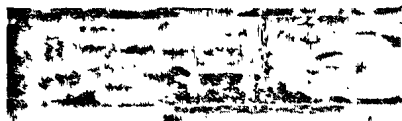
Ամառայ պէյզաժներ։ Բնութեան տեսաբանները նկարչին առանձին ոգեւորութիւն են ներշնչել եւ ահա նա ամպշովանի ցածի մասում գծել է բնութեան և հասարակական կեանքի պատկերը։ Յատկապէս նկարել է իւրաքանչիւր ամառայ բնութեան գեղեցիկ տեսարանները։ Այնտեղ դուք մի տեղ տեսնում էք աշխատանքից տուն վերադարձող գիւղացուն, որ դաւադանք ձեռքին հանդարտ քայլում է։ Հազել է կանաչաւուն բլուղ եւ ունի եւրոպական գլխարկ։ Մի ուրիշ տեղ գեղջկուհին, սափորր ձեռքին, վերադառնում է աղբիւրից։ Հետուն, հաստարուն ծառի տակ, նստած է մի երիտա-

Խոջա Սուքիասեանից ապարանքի զարդանկարներից. 17րդ դար։

սարգ եւ զրուցում է իր բարեկամի հետ։ Որմնանկարների վերեւում դրուած են հայերէն եւ անգլիերէն ոսկեգօծ տառեր, որոնք նրում են ամիսների անունները։ Այդ հանգամանքը պիտի բացատրել խոջա վանառականների հնդկաստանում կրած անգլիական աղղեցութեամբ։ Այստեղ էլ որմնանկարները մշուել եւ կորցրել են իրենց հարազատութիւնն ու պարզութիւնը։ Առհասարակ, բնութեան տեսարանները արտատրպութեան տպաւորութիւն են թողնում։

Ապարանքն ունի նաեւ մի երկյարկանի շինութիւն, որի մէջտեղում բազմել է քարէ մի փոքրիկ աւաղան, իսկ որմերի վրայ իշխում են սէֆէյեան նկարչութեան մի քանի թանկագին մնացորդներ։ Մարդկային տպաւորութիւնն այստեղ էլ գործել է իր աւերները։ Որմերի սքանչելի նկարներն ու ծաղկանկարները ծնւիւլ են սպիտակ կիրով։ Փրկուել են մի քանի որմնանկարներ։ Ահա եւ նրանց պատկերը։

«Ամառայ պէյզաժներից»

Ս. Ամենափրկչեան վանք Նոր Զուգայի

Պալատական իշխանուհին: Լուսնի նման
զեղազէմ, վեհ հասակով, հոյարտ կանդնել է
մարմանդ կանանչների վրայ: Ձախ ձեռքին բրու-
նել է մի խնձոր: Հագել է կարմիր եւ մուգ
դեղին երկար շրջազգեստ: Մարմար կուրծքը
կէս բաց է, իսկ վիրը դարդարում են երկնագույն
մարդարիտներ: Ոտների տակ հսկում է շնիկը:
Որսորդը: Հրացանը կողքին կանդնել է
կանանչադարձ գաշտում: Միջակ ստեղծագոր-
ծութիւն է:

«Գաբրիել հրեշտակի աւետումը»

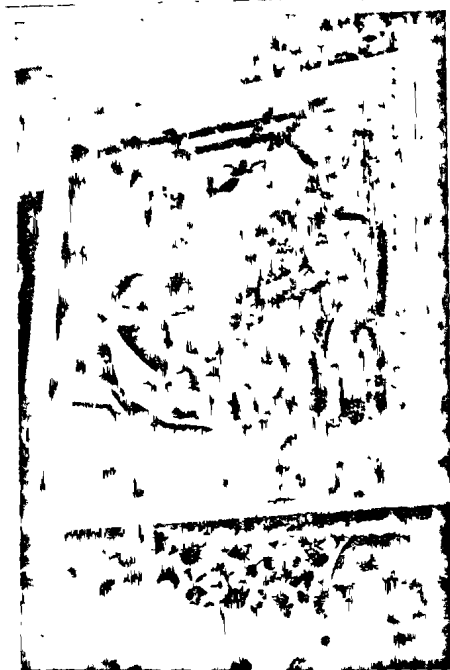

«Հրեշտակը հովիւներին աւետում է Փրկչի ծնունդը»

Սիրահարները: Պալատական իշխանը քնն-
քննութեամբ բռնել է ձեռքը իր սիրուհու, որ
զեղեցկութեան մի տիպար է: Նկարն իր ամ-
բողջութեամբ զծուած է բանաստեղծական խո-
րունկ շնչով եւ անպայման արուեստի մի նուրբ
արտադրութիւն է: Հաւանօրէն արտասպառ -
թիւն է:

Սիրահարների երջանկութիւնը: Իբրեւ ոճ
եւ կառուցուածք, իրենց արուեստի վեհու -
թեամբ եւ խորութեամբ, նկարչական խոր
արժէք են ներկայացնում պատերի ցածի մա-
սում զծուած սէֆէյիւան շրջանի զմարդութիւն-

ները: Դրանք պատկերում են սիրահարների եր-
ջանկութիւնը: Այնտեղ տեսնում էք արեւելեան
քնարերգութեան զեղեցիկ մօտիւնները — ճոխ
խնջօյք, երաժշտութիւն, սէր, պար եւ բնու -
թեան վեհ տեսարաններ, որոնք նկարչի վար-
պետ վրձինով ներդաշնակուել են եւ ստեղծել
մի զեղեցիկ բանաստեղծութիւն: Գրաւիչ են
բարակ եւ կամար ունքերով նազանի կանայք:
Մարմինների եւ հասակների ի՛նչ նրբութիւն,
ազնուութիւն եւ ճկունութիւն կան մանաւանդ
օրիորդների մէջ: Աչքերի ի՛նչ նազանի արտա-
յայտութիւն, շրթների ի՛նչ զեղանի ժպիտ, ձեռ-

«Յիսուսի ծնունդը»

քերի եւ իրանի ի՛նչ նազելիութիւն: Վարպետ նկարիչը վրձինի մի ամբողջական զծագրու - թեամբ պատկերացրել է արեւելեան կանանց այդ բնորոշ առանձնայատկութիւնները: Ուշադրաւ է նաեւ հարուստ դոյների սիմֆօնիան — կարմիր, մուգ-դեղին, սրճաւոյն, կապոյտ, կանանչ, սեւ եւ ոսկեղօծ:

Այդ աննման որմնանկարները որոնք սէ - ֆէվեան նկարչութեան գլուխ-գործոցներ են, մաշուել են եւ հղծանուել: Սակայն, աւելի ցաւալին այն է, որ դանակով ծակծակել են պատերը եւ անպին նկարները զրկել իրենց չքնաղ պեղեցկութիւնից: Դա ցոյց է տալիս յաջորդ

սերնդի ապերախտ վերաբերմունքն ու ծայրա - յեղ տգիտութիւնը:

Ապարանքի որմնանկարների հետ մըցում են նաեւ գմբէթաւոր առաստաղների գունազեղ եւ ոսկեղօծ ծաղկանկարներն ու դարձանկար - ները, որոնք իշխում են իրենց նրբութեամբ եւ խորութեամբ:

Վերջին անգամ նայում եմ ՆՂրդ դարի ըս - քանչեւի՜ նկարների մնացորդներին եւ տխուր խոհերի ու ծանր տպաւորութիւնների տակ զուրս գալիս պատմական ապարանքից, որ մի ժամանակ հպարտ էր իր հոյակապ արուեստով:

«Մոգերի երկրագութիւնը»

Վերաբան.—

Թէ՛ Խոջա Պետրոսենց եւ թէ՛ Խոջա Սուքի-ասեանենց ապարանքների որմնանկարները, որտեղ սէֆէվեան արուեստն է տիրում, գերազանցօրէն ունեն աշխարհիկ շունչ եւ ոգի։ Այնտեղ իշխողն իրական կեանքն է եւ արեւելեան բանաստեղծութիւնը։ Այդ երկու էական գծերը ներդաշնակուել են արուեստագէտ-նկարիչների հօրը, գունազեղ երեւակայութեամբ եւ կազմել են արուեստի գերազանց շնչով տոգորուած սքանչելի նկարներ, որոնք ներգործուած են ձեռմաբի, հողու եւ զգացումների վրայ։

Ընդգծենք եւ այն, որ որոշ որմնանկարների արուեստի մէջ նկատելի է իտալական

շունչը, իսկ ծաղկանկարներն ու զարդանկարները սէֆէվեան շրջանում ստեղծուած եւ սէֆէվեան նկարչութեան ամենահանճարեղ արուեստագէտներ՝ Մամիի, Ռըգա Աբասի, Մուզուֆարալիմիի վրձիններով զարգացման զագաթնակէտին հասած իրանեան նուրբ արուեստն է, որին հայ արուեստագէտ նկարիչ Մինասը, իր ստեղծագործութեան նոր ու հօր շնչով, դրել է նոր հունի մէջ եւ կերտել նկարչական մի նոր զարոյց։

Այնտեղ, պատերի վրայ, ժամանակի նկարիչ-արուեստագէտները ձգտել են արտայայտել ու ձևակերպել իրենց բանաստեղծական ու գիտն, հոգեկան ապրումները եւ ստեղծագործական տենչերն ու զգացումները։ Այդ է պատ-

ԱՄԵՆԱՓՐԿՁԵԱՆ ՎԱՆՔԸ ԵՒ ՏԱՃԱՐԻ
ՈՐՄԱՆԿԱՐԵՐԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԸ

«Յիսուսի համարումը»

ճառը, որ որմանակարների մէջ տեսնում էք
Ե՛ւ քնատեղծութիւն, Ե՛ւ կեանք, Ե՛ւ որոշ դա-
դափարախօսութիւն:

Նշենք եւ այն, որ սէֆէվեան չրջանի նկար-
չութեան մէջ կենտրոնական տեղ են զբաւում
ամբողջական զծերը, որոնք հանճարեղ կեր-
պով ներդաշնակում են գոյների բազմազան ե-
րանգաւորումներով եւ ստեղծում նկարչական
ոքանչելի համադրութիւն ու ներդաշնակու-
թիւն:

Ահա այն բոլոր փաստական տուեալները,
որ նկարիչ Միխայիլ մասիւն կարողացանք առ-
խիւնէրից, յիշատակարաններից, արձանագրու-
թիւններից եւ Ողջների ապարանքներում գրծ-
ուած որմանակարներից, հինգ երկար տարինե-
րի յաճառ պրպտումներով, ձեռք բերել: Այժմ
ինչ էլ որ լինեն երևույթները, մի հանդամանք
պարզ է, որ տաղանդաւոր արուեստագէտի
հմայիչ անուճը ոսկեզօծ տառերով քանդակուած
է Միլո դարի սէֆէվեան չրջանի որմանակա-
րների պատմութեան մէջ:

«Վերափոխումը»

«Ս. Հագու յայտնութիւնը»

իր ուրոյն կառուցուածքով եւ ոճով ներկայացրնում է մի գեղեցիկ յուշարձան Նոր Զուղայի հայ ժողովրդի կրօնապաշտ ոգուն յնրա անցեալ փառքին։ Ամէն մի այցելու առանձին հիաց - մունքով է նայում դարերի այդ պարզ, բայց գեղեցիկ մնացորդի վրայ, ահա՜մայական է առնում այդ կոթողի առաջ, խորատուլում անցեալի պատմութեան մէջ եւ համակում է մի շարք քաղցր յիշողութիւններով։

Այդ հուշակաւոր շինութեան հիմքը դրւում է 1605 թուին, երբ Հայերն առաջին անգամ Նոր-Ջուղա են հաստատում։ Նրան տալիս են Հին-Ջուղայում գոյութիւն ունեցած «Ամենափրկիչ» վանքի անունը։ Սակայն, յիշուեալի յետոյ այդ անպաճոյճ եւ անշուք կառուցուածքը քանդելով, հասարակութեան օժանդակութեամբ եւ Դաւիթ առաջնորդի ձեռննեղջութեամբ, ինը տարւոյ ընթացքում, կառու

ցում են նորը։ Այդ հանգամանքն է վկայում ոչ միայն 1655 թուականին գնուած մի Աստուածաշնչի յիշատակարանը, այլ եւ վանքի տաճարի արեւմտեան դրան դրոշմուած հետեւեալ յախճապակեայ արձանագրութիւնը․

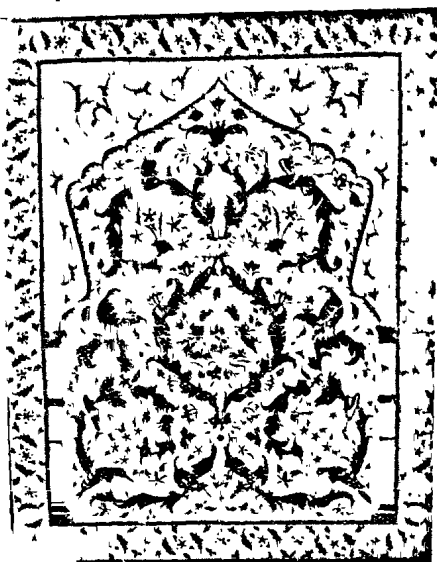
«Հիմնադրեցաւ Ամենափրկչի վանքս ի թիվմ ՌՃԴ (1655) ի քաղաւորութեան երկրորդ Շահաբասին եւ կաթողիկոսութեան Տեառն Փիլիպպոսի, ի ձեռն ատրք ուխտի Առաջնորդի Դաթի վարդապետի, կամակցութեամբ եւ տրօք Զուղայու ժողովրդաց, եւ աւարտեցաւ ՌՃԺԳ (1664) ամի։ Որքան պատարագ եւ պաշտօնք որք Դ սմա կատարի լիցի մասն եւ րաժին հարկ կենդանեաց եւ ճնջեցեոց »։

Այժմ վանքը հպարտ է իր քանգալաւով եւ մատենադարանով։ Սակայն, նրա պարճանքը կազմում է Մայր Տաճարը, որ կանգնած է Առաջնորդարանի եւ զանգակատան երեսների մէջ։ Դա բարձրաշէն եւ գեղեցիկ դմբէթով մի փոքրիկ եկեղեցի է, որի բոլոր պատերը ներսից, ինչպէս նշել ենք, բարձրաբերձ կաթողիկէից մինչեւ երկու մէթը մնացած յատակին, ամբողջապէս զարդարուած են իւզաներկ նկարներով եւ ոսկեղած ծաղկանկարներով, իսկ ամբողջ եկեղեցու շուրջը, յատակից մինչեւ պատկերների ծօտ, կը տարածուի շարք մը ամենաընտիր զարդանկար յախճապակի աղիւսներու։

Ստեղծագործական այդ վեճ աշխատանքը, ինչպէս զրել էինք, իրագործուել է Նոր-Ջուղայեցի Խոջա Աւետիքի ջանքերով ու ծախքով։ Դա ինքնին գեղարուեստական մի հոյակապ յուշարձան է, որն այսօր պատու է բերում իր ժամանակի արուեստասէր Խոջային։

Որքան դիտում էք պատմական այդ գոյնզգոյն որմնանկարները, ոսկեղած ծաղկանկարներն ու զարդանկարները, նոյնքան էլ զգում էք մեծութիւնը կառարարած աշխատանքի, որի նիւթը վերցուած է հին ու նոր Կոստականի պատմութեան էջերից։ Այնտեղ որմնանկարներն առանց զրքի ձեզ ուսուցանում են Ս. Գրքի բովանդակութիւնը, քրիստոնէութեան պատմութիւնը, սկսած ստեղծագործութիւնից եւ աշտարակաւինութիւնից մինչեւ Քրիստոսի համբարձումը։

Բայց բովանդակութեան մասին ամբողջական եւ էլ աւելի լրիւ դադափար տալու հա

Ամեմափրկչեան վանքի տաճարի յախնապակեայ գարդանկարներէց. 17րդ դար:

մար աշտեղ սեղմ գծերով տանք ընդհանուր պատկերը:

Գեղարուեստական նուրբ ստեղծագործութիւններ են առանձնապէս դմբէթ ութը որմնանկարները, որոնք ընդգծում են ածայրա վարպետ նկարչի հմուտ վրձինի արժէքը: Դրանք են .-

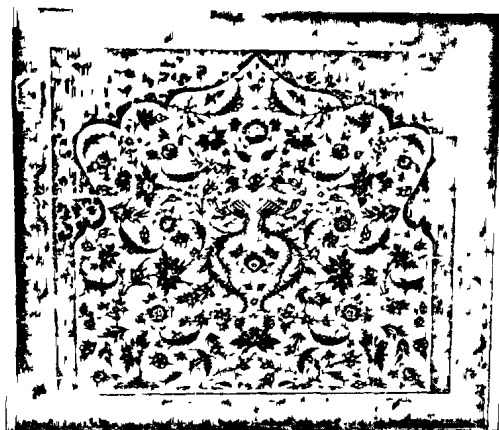
Աստուած ստեղծում է Ադամին: Եւայի ծնունդը Ադամի կողմէ: Երանգ հաշակում են արգիլուած պտղից: Տերունեքով ծածկում են իրենց մերկութիւնը: Արտաքուստ են զրախտից: Աբելի մահը: Ծնողներն ողբում են Աբելի վրայ: Աբելի եւ Կայէնի պատարագը:

Միւս պատերի վրայ նկարուած են .-

Ա.- Գրիգոր Լուսաւորչի չարչարանքները:
Բ.- Գարբիէլ հրեշտակապետի աւետումը: Հրեշտակն աւետում է հովիւներին Յիսուսի ծնունդը: Յիսուսի ծնունդը: Մոգերի երկրպա.

գութիւնը: Հերովդէս կատրել է տալիս Բեքպեհէմի մամուկներին: Սիւնոն ծերունին զբոլում է Յիսուսին: Յիսուս Ս. Տաճարում: Յովհաննէս քարգլի մկրտութիւնը: Սատանան փորձում է Յիսուսին: Հրեշտակներն երկրպագում են Յիսուսին: Այլակերպութիւնը: Յիսուս Մաղկազարդի տոնի օրը մտնում է Երուսաղէմ: Սեղանաւորները զուրա են արտաքուստ Տաճարից: Ուռնալուսն: Ընթրիքը: Բռնում են Յիսուսին: Յիսուս քահանայապետի մօտ: Յիսուսին կապում են սիննի եւ ծնծում: Պիղատոսի ատեանը: Խաչելութիւնը: Յիսուսին ցած են բերում խաչից: Թաղումը: Ցարութիւնը: Համբարձումը: Սուրբ Հոգւոյն յայտնուելը: Աստուածամկն վերափոխումը:

Գ.- Աբրահամ հիւրասիրում է հրեշտակներին: Յովսէփ գեղեցիկին վաճառում են: Աբրահամ Զաֆարին արձակում է տնից: Մեղէքիսեղէ.

Ամենափրկչեան վամբի տանարի յախճապակեայ զարդամկարներից. 17րդ դար:

կի պատարագը: Իսրայէլացիները չարչարանքը եզիպտոսում: Իսրայէլացիները դուրս են յիմում եզիպտոսից: Սոգոմոն արքայի օծումը: Տապանի Յորդանան գետից անցնելը: Հրեշտակները ծեծում են Բազաամի էշին: Գովալի Սոգոմում: Մովսէս պատգամ է բերում Աստուծուց: Երիժովի կործանումը: Զուլածոյ հորքը: Եղիսէի բժշկութիւնը: Զատիկն եզիպտոսում: Դաւթի փախչուտը: Սոգոմոնի երկու մանուկների դատաստանը: Ծերերի տուփումը Շուշանին: Յովսէփի Պետափրէի կնոջ հրապուրելը: Պղնձէ օձը: Դանիէլն առիւծների դրում: Յովնանին ճգում են ծովը: Փարաւոնն անցնում է Կարմիր Մովից: Արքայաւոր ռզլակէզ է անում Իսահակին: Մովսէս չոր է բախցնում վիմից: Մորենին վառում է:

Դ. Աշտարակի շինութիւնը: Կործանումը: Յակոբի որդիների ցիւղաւորումը: Դանիէլի տեսիլը: Ստեփաննոսի բարկածումը: Նաւն իբրեւ եկեղեցու նշան: Զրեհեղը: Նոյի տապանից իջնելը:

Համարձակ վրձինի ստեղծարարութիւն է Վերջին Դատաստանը: Դա եկեղեցու ամենախոշոր նկարն է, բռնել է Հիւսիսային կողմի ամ-

բողջ պատը: Ներկայացնում է վերելում դրախտը, իսկ ներքեւում դժոխքը, իր ահռելի տեսարանով: Արտեղ դուք տեսնում էք հուր, բազմազան լիւրջակներ, կատաղի դեմեր, սատանաներ եւայլն: Վիշապների բերանից դուրս են ժայթքում բոցեր, իսկ հրեշտակները վերելից մեղաւորներին դցում են ահռելի դժոխքը:

Նոր-Ջուլայում վրձինուած ամենամեծ որմնանկարն է դա, որի նմանը չենք տեսել անգամ ո՛չ Բերլինի, ո՛չ Վիեննայի, ո՛չ Մոսկուայի եւ ոչ էլ Թիֆլիսի ու Երեւանի նկարչական թանկարաններում:

Այժմ այստեղ ինքնին առաջ են դալիս մի քանի հիմնական հարցեր, — Վանքի տաճարի իւղաներկ պատկերներից ու ոսկեզօծ ծաղկանկարներից որո՞նք ընդօրինակութիւն են կամ գծուած են հետեւողութեամբ եւ ո՞ր որմնանկարներն ինքնուրոյն ստեղծագործութիւններ են: Ո՞ր որմնանկարները պատկանում են նկարիչ Միխայիլ եւ Յովհաննէս Տիեզերալոյս վարդապետին: Վերջապէս, ովքե՞ր են միւս հայ ու օտար տաղանդաւոր նկարիչները: Հարցեր, որոնք, դժբախտաբար, մինչեւ օրս էլ մնում են մութ եւ կարօտ են լուրջ լուսարա-

Ամենափրկչեան վանքի տաճարի ռսկեգօծ
ծաղկանկարներէից, 17րդ դար:

նութեան: Այդ էական խնդիրներէ քննութեան կ'անդրադառնանք մի այլ պատեհութեամբ: Այժմ միայն այսքանը որոշապէս կ'արձանա- գրենք, որ նկարչական արուեստի ստեղծագործական այդ վեհ աշխատանքում հայ նկարիչներէց՝ իրենց հմուտ վրձինով՝ խոշոր դեր են կատարել, ինչպէս արդէն արձանագրել ենք, Յովհաննէս Տիեզերայայտ վարդապետը եւ Նոր- Զուգայեցի վարդապետ Միմասը: Այս տաղանդաւոր արուեստագէտներէ շարքում առանձնապէս պիտի յիշատակել նաեւ անունը նկարիչ Տէր Ստեփաննոսի, որ իր ժամանակաշրջանում փայլել է նոյնպէս իբր հմուտ մանրա- նկարիչ: Նրա մասին՝ Ամենափրկչեան տաճարի բեմի հիւսիսային կամարին նկարուած Աստուածածնի պատկերի տակ, նրա աջ ոտքի մօտ, կարգում ենք սեւ եւ մանր տառերով գրուած հետեւեալ տողերը. — Կոյս քր. ռդքրմեա տր. Ստեփաննոս պատկերահամիրս:

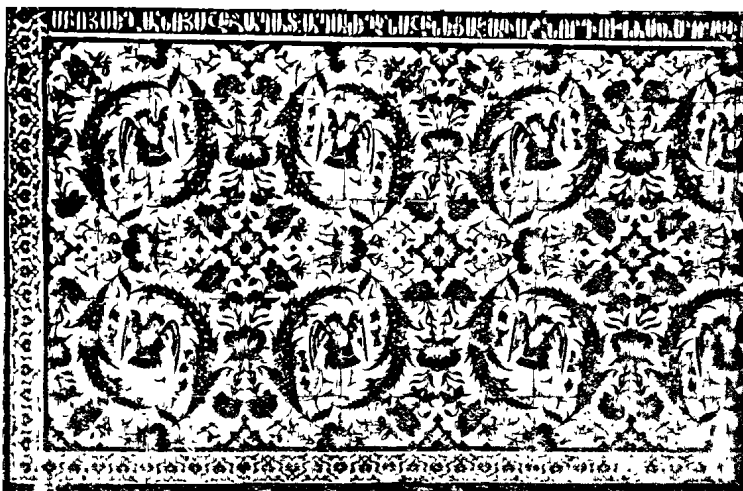
Կայ մի այլ ուշադրաւ արձանագրութիւն. դա եկեղեցու բեմի հարաւային կամարի վրայ, ճիշդ Աստուածածնի նկարի դիմաց, Յովհաննէս Մկրտչի նկարի ներքեւում, նրա ձախ ոտքի մօտ, նոյնպէս սեւ ու մանր տառերով, գրուած հետեւեալ յիշատակարանն է. «Բանին Կարապետ, մայիսեայ վասն պատկերահան Սիմինս եւ Թաքսաի, քիվն ԱձԿ»:

Ահա փաստական այն տուեալները, որոնք շատ աղօտ պաղափար են տալիս վանքի տաճարի պատերը նկարադարձող մի քանի հայ արուեստագէտ նկարիչներէ մասին: Անկասկած, ժամանակը եւ քանասիրական հետազոտութիւնները մի օր կը յայտնագործեն թէ՛ հայ եւ թէ՛ օտար այն նկարիչներէ անունները, որոնք իրենց հմուտ վրձինով կերտել են, թաղմզան երանդներէ սքանչելի ներդաշնակութեամբ, գեղարուեստական մի ուրոյն աշխարհ: Դա իր ամբողջութեամբ նկարչական մի գեղեցիկ թանգարան է, ուր որմնասկարներից շատերը, մանաւանդ հիմնական գմբէթի եւ նրա կից պատերի վերեւի պատկերները, զծուած են ա՛յնպիսի հմտութեամբ ու վարպետ վրձինով այնպիսի նրբութեամբ ու ճաշակով, որ դրաւում են իւրաքանչիւր այցելուի սիրտն ու հոգին, եւ որոնք կարող են նկարչական ամէն մի լաւագոյն թանգարանի զարդը կազմել:

*) Սոյն արձանագրութիւնների մասին իր յօդուածում նշում է նաեւ Պ. Երուսմոզ Լալարապետեանը:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ.

Մանօք. — Մեր ուսումնասիրութիւնը պատրաստելիս օգտուել ենք հետեւեալ աղբիւրներէ. — «Ազգարար», Երուսթիւն քահանայ

Նոր Զուլայի Ամենափրկչեան վանքի տաճարի գունագեղ զարդանկարներից, 19րդ դար:

Շմառնեանի, «Պատմութիւն Պարսից», *Խաչատուր վարդապետ Զուլայեցու*. «Երանի պատմութիւնը», *Շարդեհի*. «Պատմութիւն Նոր-Զուլայու», *Յարութիւն Տէր-Յովհաննէանցի*. «Բազմավէպ», Հ. Անդրէկեանի յօդածը. «Ազգասէր», Մեսրոպ Թաղիադեանի. Ամենափրկչեան վանքի տաճարի որմերի արձանագրութիւնները. Խօջա Պետրոսեանց ապարանքի որմի արձանագրութիւնը. ձեռագիր յիշատակարաններ. «Գործ», Լէօի յօդածը. «Տա-

քեւ», Արտաւազդ Արքեպիսկոպոս Սիւրմէա-նի. «Նոր-Զուլայ», Ա. Երեմեանի. «Աստուածաշունչ», Ոսկանի. «Ալիք», Երուանդ Հայրապետեանի յօդածը: Վերջինին մէջ մեզ համար նորութիւն էր միմիայն Ոսկանի Աստուածաշունչի նկարների մասին պարզած տեսակէտը: Տաճարի մի շարք որմնանկարներն Աստուածաշունչի պատկերների հետ Նորից համեմատեցինք եւ գտանք ճիշդ:

Ա. Ե